

Позачергові вибори президента Ірану

Олена Борділовська, центр зовнішньополітичних досліджень НІСД

В Ірані завершилися позачергові вибори президента, другий тур яких відбувся 5 липня 2024 р. Вибори було організовано після раптової загибелі колишнього президента Ісламської Республіки Іран (ІРІ) Е. Раїсі, відомого своїми антизахідними поглядами та політикою зближення з КНР та РФ. Зокрема він був прихильником посилення співпраці з Росією в галузі військово-технічного співробітництва під час російсько-української війни. Новим президентом країни обрано поміркованого кандидата Масуда Пезешкіана. У пропонованій записці проаналізовано результати виборів у контексті можливих змін у політиці ІРІ та їх наслідків для України.

Висновки

1. Протягом російсько-української війни спостерігалось зближення авторитарного уряду ІРІ з путінським режимом. Активним прибічником такого курсу був загиблий в авіатрощі 20 травня 2024 р. колишній президент Ірану Е. Раїсі, який неодноразово зустрічався з В. Путіним за його президенства (2021–2024 рр.). ІРІ стала провідним партнером Росії у її війні проти України, постачаючи РФ безпілотники та, імовірно, балістичні ракети.

2. Передчасна смерть президента Е. Раїсі та міністра закордонних справ Х. А. Абдоллахіана сталася у критичний момент для країни з огляду на триваюче протистояння між Ізраїлем та ХАМАСом, а також роль Ірану в консолідації нової антизахідної осі разом зі своїми партнерами – Росією та Китаєм. Для самого Ірану така подія теж є визначальною, адже виникають питання про те, хто стане наступним президентом, а також (і це набагато важливіше) – наступником рахбара – духовного лідера Ірану А. Хаменеї, адже Раїсі претендував саме на цю позицію.

3. В Ірані зовнішньополітичну стратегію визначає не президент. Він лише представляє країну на міжнародній арені та може запроваджувати окремі ініціативи. Проте президент є виконавцем волі режиму. І той факт, що поміркований М. Пезешкіан був допущений до участі у виборах, свідчить про намагання клерикальної влади країни дещо змінити свій вектор зовнішньополітичної діяльності та поліпшити економічну ситуацію в країні через зняття західних санкцій. Передумовою для цього є перегляд співпраці з Москвою.

4. Зв'язки РФ та Ірану мають характер стратегічного партнерства, країни також є членами таких організацій як БРІКС і ШОС (Іран приєднався до обох

у 2023 р.), тому різкого та кардинального перегляду відносин не варто очікувати. Проте, може відбутися певне уповільнення темпів співпраці між двома країнами, зокрема щодо постачання зброї. Новий президент М. Пезешкіан робить акцент на важливості припинення міжнародної ізоляції Ірану та відновлення угоди щодо іранської ядерної програми 2015 р. Усе це дає певну надію на повернення до поміркованих та конструктивних відносин Ірану зі світом. Для України такі зміни в іранській владі можуть мати позитивні наслідки.

Виборча кампанія

Чи не основним питанням, яке обговорювали всі кандидати на посаду президента, було зняття західних санкцій. Під час теледебатів усі кандидати погодилися, що санкції мали вкрай руйнівні наслідки для країни. Перед першим туром усі шість претендентів – п'ять консерваторів і єдиний реформатор Масуд Пезешкіан – пообіцяли подолати економічні труднощі, проте вони висловили різні погляди на відносини Ірану із Заходом. За покійного президента Раїсі уряди західних країн розширили санкції проти Ірану через його ядерну програму, а також підтримку бойовиків на Близькому Сході та Росії у її війні в Україні. Санкції різко скоротили доходи Ірану від нафти, значно обмежили торгівлю, сприяли стрімкому зростанню інфляції, безробіттю та рекордно низькому курсу іранського ріала до долара США.

Під час передвиборчої кампанії М. Пезешкіана активно підтримував Мохаммад Джавад Заріф, колишній міністр закордонних справ, який допоміг забезпечити ядерну угоду 2015 р. (наразі мешкає за кордоном, але готовий повернутися і працювати на благо країни). Колишні помірковані президенти Ірану Мохаммад Хатамі та Хасан Рухані також підтримали кандидата-реформіста. Рухані, уряд якого вів переговори про ядерну угоду, заявив, що санкції коштують іранцям прямо чи опосередковано 100 млрд дол. США на рік від продажу нафти, нафтохімії та знижок, які вони надають. Він високо оцінив «чесність» і «лояльність» Пезешкіана та наголосив, що той «сповнений рішучості відновити угоду 2015 р.». У 2018 р. Вашингтон в односторонньому порядку вийшов з угоди, запровадивши посилені санкції проти Ірану.

Напередодні першого етапу голосування 28 червня ц. р. один із кандидатів зняв свою кандидатуру з перегонів. 53-річний Амірхоссейн Газізаде Хашемі відмовився брати участь у виборах та закликав інших кандидатів зробити те саме, «щоб фронт революції зміцнився». Він був одним із віцепрезидентів Раїсі та головою «Фонду мучеників і ветеранів». Такі відкликання є звичайним явищем під час президентських виборів в Ірані, особливо протягом останньої доби перед голосуванням. Після рішення Хашемі залишилось п'ять кандидатів у президенти, проте аналітики розглядали перегони як змагання трьох.

69-річний М. Пезешкіан є кардіохірургом за освітою, який має також значний політичний досвід – представляв північно-західне місто Тебріз у парламенті з 2008 р. Він був одним із головних претендентів на посаду президента разом із консервативним спікером парламенту Мохаммадом-Багером Галібафом і ультраконсерватором, колишнім ядерним переговорником Саїдом Джалілі. Протягом багатьох років Джалілі звинувачували в таємному керуванні тіньовим урядом, втручанні у справи будь-якої обраної адміністрації. Як інсайдер і

головна фігура у Вищій раді національної безпеки Джалілі завжди впливав на важливі рішення.

Проте аналітики напередодні виборів відзначили, що політичні погляди кандидатів-конкурентів можуть насправді збігатися більше, ніж очікувалося. Пезешкіан є центристським кандидатом-реформістом, не радикалом, він абсолютно лояльний до режиму і підтримує діяльність рахбара – аятолли Алі Хаменеї. Табір консерваторів також визнає необхідність подолання економічної кризи, для чого потрібні конструктивні відносини із Заходом. **Усі фаворити президентських перегонів у своїх промовах уникали визначення Росії як особливого вектора в зовнішніх відносинах Ірану, натомість говорили про Москву лише в контексті «повороту на Схід», який передбачає також співпрацю з Китаєм та Індією.** Саме багатостороння дипломатія була найбільш успішною в минулому 2023 р., коли Іран став повноправним членом таких форматів як ШОС і БРІКС. Зазначена тенденція має всі шанси на продовження, а от посилене партнерство з РФ може й не отримати подальшого зміцнення, принаймні на ньому не робитимуть акцент.

Перший тур

Напередодні виборів 28 червня реформісти зробили все можливе, щоб мобілізувати свою базу, зокрема і через соціальні мережі. Консерваторам не вдалося зібрати достатню кількість голосів для переконливої перемоги, незважаючи на величезні ресурси, які вони використали. Як результат, сукупні голоси Джалілі та Галібафа, який посів третє місце, склали 12,8 млн (цифра була значно нижчою за майже 18 млн голосів Раїсі на виборах 2021 р.). З 61 млн виборців, які мають право голосу, лише близько 40 % проголосували, що свідчить про рекордно низьку явку в Ісламській Республіці (так само було й на виборах до парламенту 1 березня п. р.). До того ж, понад мільйон бюлетенів було зіпсовано. Зниження явки свідчить про апатію та зневіру іранців щодо можливих змін у країні через електоральні механізми, де політична влада належить верховному лідеру, аятоллі Алі Хаменеї. Голосування також відбулося під час загострення регіональної напруженості на тлі боїв у Газі між Ізраїлем і союзником Тегерана ХАМАСом. До другого туру виборів вийшли Пезешкіан та Джалілі. Офіційні дані свідчать, що Пезешкіан набрав 42,4 % голосів, Джалілі – 38,6 %.

М. Пезешкіан вийшов на перше місце, як вважається, завдяки своїй «чистій історії», без жодних звинувачень у корупції». Є також усі підстави вважати, що А. Хаменеї особисто дав згоду на його участь у виборах, оскільки новий президент-реформатор може посприяти поліпшенню іміджу Ірану, тоді як Джалілі широко відомий своєю безкомпромісною антизахідною позицією. Він вважає, що Іран повинен реалізовувати «динамічну зовнішню політику», якщо він хоче мати успішну економіку, і не повинен зважати лише на ті країни, з якими у нього є проблеми, маючи на увазі передусім США.

Другий тур

Кандидати в президенти Ірану перед другим туром виборів звинуватили один одного у відсутності планів щодо вирішення проблем країни. Під час більш ніж двогодинних дебатів на громадському телебаченні Масуд Пезешкіан атакував свого конкурента Саїда Джалілі за брак досвіду та успішних ініціатив. Він запитав у конкурента: «Скажіть мені, якою компанією ви коли-небудь керували», щоб ви

могли керувати країною?!». Джалілі, якого називають «живим мучеником» після того, як він втратив ногу в боях ірано-іракської війни 1980-х років (Пезешкіан також є учасником війни 1980–1988 рр.) і відомий серед західних дипломатів своїми промовистими лекціями та жорсткою позицією, захищався і згадав кілька важливих посад у своїй кар’єрі, зокрема головного учасника ядерних переговорів. На питання опонента про те, які плани він матиме щодо досягнення ядерної угоди, Джалілі відповів, що підійде до цього «на основі сили, а не слабкості», не надаючи жодних подробиць. Натомість Джалілі звинуватив Пезешкіана у відсутності планів щодо управління країною, і заявив, що його президентство зажене країну до «відсталого позиції», як це було за колишнього президента Хасана Рухані. Зокрема Рухані уклав ядерну угоду зі світовими державами, яка обмежила збагачення урану в Ірані в обмін на скасування санкцій, але пізніше, у 2018 р., президент США Д. Трамп вивів США з угоди та відновив жорсткі санкції проти Ірану.

Пезешкіан також висміяв заяви Джалілі про те, що за підтримки народу Іран досягне економічного зростання на 8 % на рік, і вказав, що для цього потрібна не народна підтримка, а зняття санкцій. Прихильники М. Пезешкіана зазначили, що не очікують дива чи швидкого прогресу, але сподіваються, що він зможе поступово змінити ситуацію в країні та побороти економічну кризу.

Джалілі, у разі обрання, під час останнього передвиборчого мітингу 3 липня пообіцяв своїм прихильникам «силу та прогрес», стіни прикрашали гасла: «Світ можливостей, Іран стрибає вперед». На іншому стадіоні Пезешкіан виступив за «єдність і згуртованість», на тлі вигуків «Хай живе Хатамі, хай живе Пезешкіан!» та зелених прапорів, прикрашених гаслом кандидата-реформіста «За Іран».

Результати виборів

Явка у другому турі виборів становила 49,8 %, що є низьким показником для Ірану. У соціальних мережах поширювався заклик бойкотувати вибори під хештегом «зрадницька меншість». Верховний лідер аятолла Алі Хаменеї, у свою чергу, закликав громадян голосувати. За результатами волевиявлення у другому турі президентських виборів в Ірані переміг Масуд Пезешкіан, набравши 53,3 % голосів. Його опонент, консерватор Саїд Джалілі, одержав 44,3 % голосів. Після перемоги Пезешкіан закликав громадян залишатися з ним на «важкому шляху попереду».

Довідково. Новообраний президент не належить до титульної нації і має змішане етнічне походження – народився в сім’ї азербайджанця та курдки. Він походить із сунітського регіону і, можливо, сам не представляє основну релігійну конфесію Ірану. У будь-якому разі, Пезешкіан обіцяє більш широке представництво сунітам у новому уряді. Його політична кар’єра розпочалася у 1997 р., коли він обійняв посаду заступника міністра охорони здоров’я (за часів президента Хатамі). Потім Пезешкіан очолював Міністерство охорони здоров’я, був обраний до парламенту ІРІ, у 2016–2020 рр. був першим віцеспікером парламенту. Пезешкіан вважається реформістом, хоча є цілком лояльним до влади. Він критикує поліцію моралі і обіцяє скасувати сумнівні закони про хіджаб, також очікується зняття заборони на іноземні інтернет-ресурси. Новий президент обіцяє працювати над припиненням ізоляції Ірану, поліпшенням відносин із Заходом та поновленням ядерної угоди 2015 р. Однак багато іранців скептично ставляться до його здатності виконати свої передвиборчі обіцянки, зважаючи на відданість Пезешкіана релігійному лідеру країни. Сьогодні в Ісламській Республіці Іран найвищою владою є верховний лідер аятолла Алі Хаменеї, а не президент.

Проте зміна президента може вплинути на зовнішню політику Ірану, зокрема на тісну співпрацю з Росією, що посилилася за попереднього керівництва. Позиція щодо постачання дронів Росії та війни в Україні також може зазнати змін, але

конкретні кроки поки що невідомі. Наразі є підстави вважати, що новий лідер Ірану не буде шукати та підтримувати дружбу з Москвою. Відомо, що всі кандидати в президенти декларують своєю головною метою зняття західних санкцій та поліпшення економіки країни. А це можливе у разі охолодження відносин із Москвою, особливо у військовій сфері.